

اولویت‌بندی جاذبه‌های گردشگری استان زنجان در راستای توسعه منطقه‌ای با استفاده از مدل ویکور و تاپسیس

نقیسه مرصوصی

دانشیار جغرافیا، دانشگاه پیام نور، تهران، ایران

رضا خدادادی^۱

کارشناس ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی، دانشگاه پیام نور، تهران، ایران

تاریخ پذیرش مقاله: ۱۳۹۴/۱۱/۲۴

تاریخ دریافت مقاله: ۱۳۹۴/۰۹/۰۴

چکیده

امروزه فعالیت گردشگری به عنوان یکی از پر درآمدترین فعالیت‌های اقتصاد جهانی دارای اثرات اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی می‌باشد که می‌تواند نقش مهمی در جهت توانمندسازی توسعه منطقه محروم به دنبال داشته باشد. هدف از این مطالعه اولویت‌بندی مناطق گردشگری در سطح استان زنجان به منظور آغاز بستر سرمایه‌گذاری می‌باشد تا زمینه مناسبی برای تحرک بخشی به اقتصاد منطقه و برنامه‌ریزی بهتر برای توسعه مبتنی بر گردشگری در سطح استان باشد. این پژوهش در پی پاسخ‌گویی به این سؤال می‌باشد که کدام منطقه استان زنجان به لحاظ جاذبه گردشگری شرایط بهتری برای سرمایه‌گذاری و توسعه زیرساخت‌های آن است. نوع تحقیق کاربردی، روش تحقیق توصیفی-تحلیلی می‌باشد و برای گردآوری اطلاعات از روش‌های کتابخانه‌ای و میدانی (پرسشنامه، مشاهده و مصاحبه) استفاده شده است. به منظور تجربه و تحلیل داده‌ها از مدل VIKOR و TOPSIS استفاده شده است. یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد که مناطق نمونه گردشگری گنبد سلطانیه، سد تهم، غار کتله خور هر کدام با ضریب ۰/۲۸۳، ۰/۱۳۶ و ۰/۱۱۸ و رتبه‌های ۱، ۲ و ۳ و از سوی دیگر، مناطق نمونه گردشگری گنبد سلطانیه، غار کتله خور و سد تهم هر کدام با ضریب ۰/۱۸، ۰/۴۹ و ۰/۱۸ و با رتبه‌های ۱، ۲ و ۳ با استفاده از مدل TOPSIS و VIKOR به ترتیب دارای بالاترین سطوح برخورداری از معیارهای مورد نظر بوده‌اند.

واژگان کلیدی: گردشگری، سرمایه‌گذاری، توسعه منطقه‌ای، استان زنجان

- مقدمه

در دهه‌ها اخیر برنامه‌ریزان و جامعه شناسان به راهبردهای توسعه منطقه‌ای اشارات زیادی کرده‌اند ولی باز هم توسعه منطقه‌ای در کشورهای در حال توسعه با چالش‌های متعددی مواجه است. چرا که، راهبردهای گذشته در زمینه توسعه منطقه‌ای موفقیت آمیز نبوده و نتوانسته‌اند مسائلی همچون فقر، اشتغال، بهداشت، امنیت غذایی و پایداری محیط زیست را تأمین کنند. این راهبردها در توزیع منافع حاصل از رشد و توسعه نیز موفق نبوده و سبب ایجاد مشکلات متعددی در این کشورها شده است (رومیانی، ۱۳۹۲: ۳؛ عینالی و همکاران، ۱۳۸۷: ۹۲). یکی راهبردهایی که اخیراً در اغلب کشورهای جهان مورد توجه قرار گرفته و حتی در برخی از این کشورها به اجرا درآمده و نتایج مثبتی به‌مراه داشته، توسعه و گسترش گردشگری است که دارای پتانسیل‌های لازم برای توسعه پایدار منطقه‌ای می‌باشد (Jerry, 2011:16-25). در این راستا، امروزه، گردشگری منطقه‌ای به عنوان بخش مهمی از فعالیت مهم اقتصادی در نظر گرفته شده است به طوری که صاحب‌نظران آن را به عنوان سیاستی برای توسعه پایدار در نظر گرفته‌اند- (Research Fellow, 2012:3) و برنامه‌ریزان آن را به عنوان راهبردی برای پایداری نواحی منطقه‌ای می‌دانند که زمینه فعالیت را برای نواحی مناطق مقصد گردشگری فراهم کرده است (Rodriguez, 2011:306). بنابراین گردشگری به عنوان یکی از پویاترین صنعت‌های دنیا محسوب می‌شود که با دارا بودن ویژگی‌های بارز و منحصر به فرد خود، بخش مهمی از فعالیت‌های اقتصادی و تولیدی کشورهای توسعه یافته و در حال توسعه را به خود اختصاص داده است (UNWTO, 2007: 11). این صنعت در بردارنده تمامی پدیده‌ها و روابط حاصل از تعامل گردشگران، عرضه-کنندگان و فروشندگان محصولات گردشگری، دولت‌ها و جوامع میزبان، در فرایند جذب و پذیرایی از گردشگران است (Mcintosh, 1995:9). به طوری که نتایج و دستاوردهای عمده‌ای در بر دارد که از آن جمله می‌توان به جنبه اشتغال‌زایی و تأثیر آن بر کارکردهای توسعه‌ای، اقتصادی-اجتماعی در مناطق مختلف اشاره داشت (Holjevac, 2003: 22). این صنعت با توجه به اهمیت خود، از یک سو، به عنوان ابزاری برای تلفیق فضای فیزیکی و جامعه انسانی مطرح است که می‌تواند پیامدهای متعددی در ایجاد اشکال جدید زندگی و تغییر در ارزش‌ها و نگرش‌های انسان، دسترسی به اطلاعات و ... در جامعه داشته باشد (Friedel et al, 2008: P.29; UNWTO, 2008: 44) و از سوی دیگر، با دارا بودن ماهیت چند بعدی خود، علاوه بر تأمین نیاز گردشگران، منجر به بروز تغییرات عمده‌ای در سیستم جامعه میزبان می‌شود (Dwyer et al, 2009: P.63-76). بنابراین گردشگری منطقه‌ای به عنوان رویکردی از گردشگری در نظر گرفته شده است که می‌تواند مورد استفاده انواع گردشگری و سازگار با محیط‌های زیستی، اجتماعی و اقتصادی باشد. بنابراین فعالیت‌های گردشگری باید در منابع متمرکز مدیریت شود و تمام نیازهای اقتصادی، اجتماعی و زیبایی شناسی جامعه را برآورده کند (Blanca et al, 2012: 659). از این رو، سیاست‌های توریستی باید برای اطمینان و حفاظت از منابع طبیعی، اجتماعی و فرهنگی ظرفیت‌های خود را برای برآوردن نیازهای گردشگران و ساکنان هر دو جمعیت حال و آینده فراهم کنند (ICOM and WFFM/FMAM, Liu, 2000: 456; Sharpley, 2000: 21; Liu, 2007: 21). درحقیقت با بالفعل نمودن ظرفیت‌های گردشگری، می‌توان باعث بهبود شاخص‌های توسعه منطقه میزبان شد (محلانی، ۱۳۸۰: ۲۴). بنابراین، توسعه گردشگری به عنوان یک راهبرد جدید در زمینه توسعه منطقه‌ای در ایران می‌تواند نقش به‌سزائی در تنوع بخشی اقتصادی و کاهش نابرابری‌های

منطقه‌ای ایفا نماید که می‌تواند در ارتباط تنگاتنگ با سایر بخشهای اقتصادی و با برنامه‌ریزی اصولی تحولی عظیم در اقتصاد مناطق مختلف کشور به همراه داشته باشد. استان زنجان به عنوان یکی از مناطق مستعد جهت توسعه گردشگری کشور به شمار می‌رود و سالانه پذیرای بخش زیادی از گردشگران داخلی می‌باشد. که علاوه بر جاذبه‌های طبیعی، تاریخی، فرهنگی و مذهبی می‌تواند از اقلیم معتدل و امکانات تقریباً مناسب به عنوان عوامل مؤثر در جذب گردشگران باشد. هدف از این مقاله شناسایی و اولویت‌بندی جاذبه‌های گردشگری در راستای سرمایه‌گذاری بهینه و اقتصادی جهت توسعه منطقه‌ای و پاسخگویی به سؤالات زیر می‌باشد.

۱- کدام منطقه استان زنجان به لحاظ جاذبه گردشگری شرایط بهتری برای سرمایه‌گذاری و توسعه زیرساخت‌های آن است.

اگر منطقه به عنوان محدوده جغرافیایی و اجتماعی-اقتصادی و به عنوان واحد سیاسی-اداری یا ترکیبی از آن‌ها با هویت مشخص تعریف شود (کلانتری، ۱۳۸۰: ۲۷). آرمان برنامه‌ریزی منطقه‌ای پیشبرد توسعه از «برای مردم» به سوی «با مردم» و در نهایت «توسط مردم» خواهد بود (صرافی، ۱۳۷۹: ۱۷۷) که در این راستا گردشگری می‌تواند با توجه به سریع‌الرشد بودن خود نقش سازنده‌ای را ایفا کند (عینالی و همکاران، ۱۳۸۷: ۹۴). توجه به نقش گردشگری در فرآیند توسعه منطقه‌ای بحث جدیدی در مجامع علمی نیست. به طوری که، بررسی ادبیات توسعه نشان می‌دهد که گردشگری می‌تواند به طور بالقوه در توسعه و رشد منطقه‌ای تاثیرگذار باشد، اما گاهی اوقات به افزایش نابرابری‌هایی نیز در سطح مناطق و یا بین مناطق مختلف یک کشور منجر می‌شود (Sharpley & Telfer, 2002:120). گردشگری امروزه در چهارچوب طرح‌های آمایشی در سطوح مختلف ملی، منطقه‌ای و محلی به عنوان یکی از ابزارها و مولفه‌های مهم توسعه و کاهش محرومیت به شمار می‌رود ((Rodriguez et al, 2011: 306-321). از این منظر گردشگری به عنوان یکی از مهمترین عوامل توسعه منطقه‌ای، فعالیتی ارزآور و متعادل‌کننده مطرح می‌شود که موجب توسعه اقتصادی و اجتماعی شده و توزیع عادلانه درآمد، رشد بخش خصوصی و فرصت‌های اشتغال را به دنبال دارد (شکوئی، ۱۳۸۷: ۱۲؛ تولایی، ۱۳۸۵: ۶۱). مهم‌ترین هدف توسعه گردشگری داخلی و خارجی، توسعه اقتصادی-اجتماعی نواحی مقصد است (Sharpley and Richard 1997:40). به عبارت دیگر، این فعالیت مهم اقتصادی یکی از بخش‌های مهم بازرگانی جهان محسوب می‌شود و درآمد ناشی از آن رتبه چهارم بعد از درآمد فرآورده‌های نفتی، پتروشیمی و خودروسازی را دارد (قادری، ۱۳۸۸: ۱). به طوری که گردشگری، پول و جمعیت را از مراکز تمرکز و ثقل صنعتی به سوی نواحی پیرامونی، روستاها و جاذبه‌های طبیعی می‌کشاند (دیبايي، ۱۳۷۱: ۴۴). در حال حاضر بسیاری از کشورهای منافع اقتصادی و اجتماعی خود را از گردشگری دریافت می‌کنند و درآمدهای گردشگری را برای توسعه زیرساخت‌های خود به کار می‌برند ((Liu, 2010:211). توسعه این صنعت فرایند پیچیده‌ای است که عوامل توسعه بین‌المللی و ملی گروه‌های درگیر با سیاست دولت، برنامه‌ریزی و قانون‌گذاری را در بر می‌گیرد ((Tefler et al, 2008:80). بنابراین توسعه اقتصادی در هر کشوری نیازمند سرمایه‌گذاری در بخش‌ها و فعالیت‌های مختلف اقتصادی آن کشور است و بدون سرمایه‌گذاری در طرح‌های زیربنایی و روبنایی، نمی‌توان انتظار گسترش اشتغال، تولید و رفاه اقتصادی را داشت و برای تحقق این مهم، بسیاری از کشورهای جهان، تمایل شدیدی به جذب سرمایه‌ها پیدا کرده‌اند (شاکری و سلیمی، ۱۳۸۵: ۱). سرمایه‌گذاری در زیرساخت‌های گردشگری و استفاده

از توان‌های بالقوه منطقه‌ای به منظور جذب گردشگر، یکی از راه‌های مناسب، بدین منظور است (ابراهیم زاده و دیگران، ۱۳۸۸:۱۰۸). که از یک طرف دارای ویژگی‌های بارز و منحصر به فرد خود، بخش مهمی از فعالیت‌های اقتصادی و تولیدی کشورهای توسعه یافته و در حال توسعه را به خود اختصاص داده است (UNWTO, 2007:11). و از طرف دیگر، به عنوان یکی از نیروهای اقتصادی - اجتماعی بسیار مهم به حساب می‌آید. که دارای اهمیت بین-المللی ژئوپلیتیکی بسیار است. فضاها، فرهنگی، اجتماعی و جغرافیایی را می‌سازد و در بسیاری از کشورها به عنوان نیروی برای خوشبختی به حساب می‌آید. هزاران بازدیدکننده‌ای که برای گردش می‌آیند، نه تنها پول همراه خود می‌آورند، بلکه زندگی محلی را به وضع بهتر یا بدتری تغییر می‌دهند (Rossana, 2007:95). بنابراین صنعت گردشگری در پایان قرن بیست و یکم میلادی در ردیف نخست صنایع کسب کننده درآمد صادراتی معرفی شده است که رقم صادرات آن به حدود ۸۸۰ میلیارد دلار بالغ می‌شود (WOT, 2008).

دیدگاه‌های و تعاریف مختلفی از گردشگری شده است که می‌تواند در توسعه مناطق گردشگری متمرثر واقع شود. در هیمن رابطه هلمان (۲۰۱۱)، گردشگری را به عنوان یک پدیده اجتماعی در ارائه مکان‌ها و فرهنگ‌ها می‌داند (Hulman and Hall, 2011). که ماهیت چند بعدی دارد و نقش عمده‌ای در توانمند سازی و تغییرات اجتماعی - اقتصادی سیستم جامع دارد (Dwyer. et al, 2009:63-74; Cawely, 2007:12) و همچنین بستری برای فعالیت شرکت‌های کوچک گردشگری است (Atelievic, 2007:309). که اشکال جدید آن نتیجه تغییر در ارزش‌ها و نگرش‌های زندگی انسان، تکنولوژی پیشرفته، رشد انفجار گونه اطلاعات و نیروهای سیاسی می‌باشد (Rinzin, 2007:114). از دیدگاه کریستالر (۱۹۶۳) گردشگری می‌تواند به عنوان ابزاری برای نیل به توسعه اقتصادی در مناطق پیرامونی از طریق مسافرت گردشگران ثروتمند از مراکز شهری به پیرامونی، مبادله ارز خارجی و ایجاد شغل باشد. به نظر پروتر (۱۹۹۸) ایجاد یک طبقه گردشگر می‌تواند در فرایند توسعه اقتصادی به یک قدرت مثبت در بهبود زیرساختی و فعالیت اقتصادی پراکنده در مناطق دورافتاده منجر شود. بنابراین گردشگری می‌تواند به عنوان یک استراتژی موفق در بهبود و ارتقای توسعه منطقه‌ای هم در مناطق شهری و هم در مناطق روستایی مورد استفاده قرار گیرد (Psaltopoulos et al, 2011:12). ویلیام و شاو (۱۹۹۱) نقش بالقوه گردشگری و فعالیت‌های مرتبط با آن برای نیل به توسعه منطقه‌ای اتوماتیک‌وار در کشورهای اروپایی را تشریح کردند. پیپلین بوش و تیمپلمن (Peppelenbosch & Tempelman, 1973) در بیان اهمیت گردشگری در توسعه منطقه‌ای به نقش آن در تأمین نیازمندی‌های زیرساختی برای گردشگری به عنوان ابزار توسعه منطقه‌ای توجه کرده‌اند. به طوری که از دیدگاه صاحب نظران، توسعه فعالیت‌های گردشگری به عنوان "قطب‌های رشد" می‌تواند به توسعه منطقه‌ای یکنواخت کمک کند (Timothy, 2005:17). به عنوان مثال، برنامه‌ریزان دولتی مکزیک، از تئوری قطب‌های رشد برای توسعه مراکز گردشگری، بویژه در مناطقی مانند لوریتو، لس کابس، هاتولوکو و کانکون نهایت استفاده را برده‌اند (Weaver & Oppermann, 2000). به نظر شارپلی و تلفر (۲۰۰۲) در انتخاب گردشگری به عنوان قطب‌های رشد، دولت‌ها، معمولاً سایت‌ها و مکان‌هایی را شناسایی می‌کنند که در مناطق حاشیه‌ای اقتصادی قرار دارند و برنامه‌ریزان آن‌ها را برای توسعه پایدار اقتصادی از طریق توسعه گردشگری به عنوان گزینه‌های مناسب پیشنهاد داده‌اند. در این نگرش سرمایه‌گذاری‌های اولیه دولت در شکل تسهیلات بودجه‌ای و تأمین زیرساخت‌های توسعه در مناطق نمونه انتخابی

به همراه معافیت مالیاتی و ارائه مشوق‌های مختلف از طرف دولت، زمینه را برای جذب سرمایه بخش‌های خصوصی و عمومی هموار می‌کند (Sharpley & Telfer, 2002:121) و در نهایت می‌تواند به توسعه درونزا و مستقل گردشگری در سال‌های بعد کمک کند و با توسعه منطقه نمونه اثرات آن به صورت تراوش به بیرون به توسعه منطقه‌ای منجر شود از این رو، سیاست‌های توسعه گردشگری منطقه‌ای بایستی تاکید خود را بر روی حفاظت از منابع طبیعی، اجتماعی و فرهنگی، حمایت از فعالیت و ظرفیت محلی در راستای تأمین نیازهای گردشگران و ساکنان در موقعیت‌های حال و آینده قرار دهد (ICOM and WFFM/FMAM, 2007:11; Miller et al, 2010:627-645). که این خود نیازمند چارچوب عملیاتی و استراتژیکی برای پیشبرد اهداف توسعه در سطح محلی است (Paracchiniet all, 2011:71-80; Tanguay et all, 2010:407-418). بنابراین گردشگری نقش و جایگاه ویژه‌ای در توسعه مناطق جغرافیایی دارد. هنگامی که ابعاد و زمینه‌های مرتبط با گردشگری به خوبی شناخته گردد، به طور یقین در جهت توسعه واقعی مناطق جغرافیایی گام‌های علمی و اجرایی مطلوب‌تری برداشته خواهد شد. این وضعیت زمانی نمود بیشتر و عین‌تری پیدا خواهد کرد که منطقه‌ای دارای پتانسیل‌های گردشگری متنوع و منحصر به فرد باشد، و از طرفی، این وضعیت بتواند در محرومیت‌زدایی منطقه مؤثر واقع گردد. در چند سال اخیر مطالعات متعددی در کشور صورت گرفته است که در جدول زیر به تعدادی از آنها اشاره می‌شود (Odeleye et al.2013:21-25).

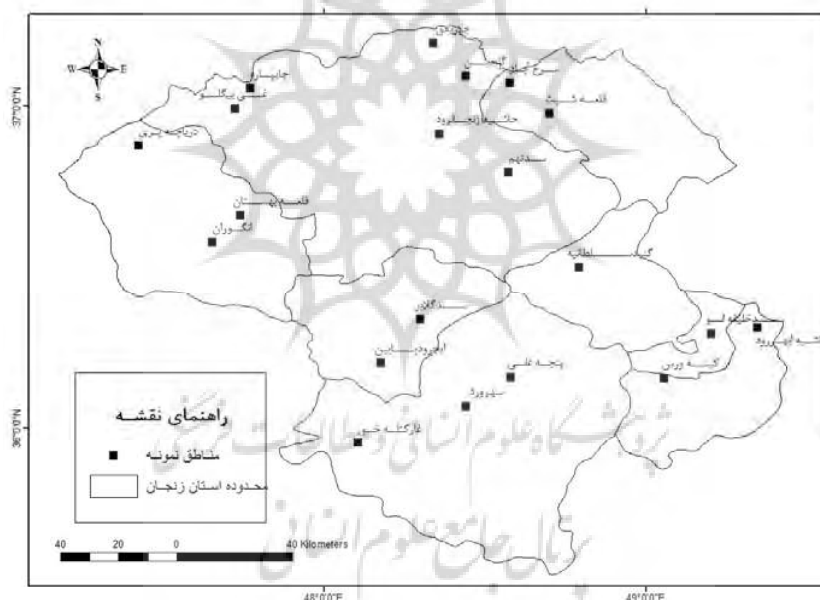
جدول ۱: خلاصه‌ای از مطالعات انجام شده در زمینه گردشگری در سال‌های اخیر

محقق	عنوان	یافته‌های تحقیق
افتخاری و همکاران (۱۳۹۰)	نقش مناطق نمونه گردشگری در توسعه مناطق عشایری (مطالعه موردی: منطقه نمونه گردشگری الوند شهرستان همدان)	با استفاده از روش‌های توصیفی-پیمایشی و براساس اسناد و مدارک کتابخانه‌ای و مطالعات میدانی در منطقه مورد مطالعه پرداخته‌اند به طوری که یافته این تحقیق نشان داده است که مجتمع تفریحی توریستی گنج نامه با وجود آثار مثبت، در بیشتر زمینه‌ها دارای تأثیرات منفی در مناطق می‌باشد
رحیمی و رنجبردستانی (۱۳۹۱)	ارزیابی و اولویت‌بندی جاذبه‌های اکوتوریسم (روستاهای هدف گردشگری استان چهارمحال و بختیاری)	با استفاده از روش‌های توصیفی-تحلیلی و مدل AHP به این نتیجه رسیدند که روستاهای ده چشمه، هوره و آتشگاه به ترتیب از شرایط بهتری به منظور سرمایه‌گذاری برخوردار هستند و به ترتیب اولویت ۱ تا ۳ را به خود اختصاص داده و سایر روستاها در اولویت‌های بعدی قرار دارند که در این میان روستایی دزک اولویت آخر (اولویت ۱۲) را به خود اختصاص داده است
امیر حاجلو و همکاران (۱۳۹۲)	ارزیابی و اولویت‌بندی اثرات گردشگری در سطح ملی با استفاده از تکنیک Topsis	با استفاده از روش توصیفی-تحلیلی و بهره‌گیری از پرسشنامه و با استفاده از تکنیک رتبه‌بندی بر اساس تشابه به راه حل ایده آل به ارزیابی و اولویت‌بندی اثرات منفی و مثبت گردشگری در ابعاد اجتماعی-فرهنگی، اقتصادی، محیطی و سیاسی در مقیاس ملی پرداختند، نتایج تحقیق بیانگر آن است که در بین پیامدهای گردشگری بیشترین آثار مثبت مربوط به بعد اقتصادی و در مرحله بعد اجتماعی بوده است. بالاترین اولویت اثرات اقتصادی و اجتماعی گردشگری شامل اشتغال‌زایی و کمک به توسعه منطقه‌ای و تغییر در الگوهای فرهنگی و ارتقاء سطح آگاهی بود. همچنین عمده‌ترین پیامدهای منفی مربوط به آثار محیطی بود. در بین عوامل مؤثر بر آثار و تبعات سیاسی گردشگری تقلیل کشمکش‌های سیاسی و در مرحله بعد فعال‌شدن دیپلماسی نظام با اهمیت‌ترین شاخص‌ها در ارزیابی عوامل مؤثر بر این تبعات بودند.
کاظمی و همکاران (۱۳۹۱)	تدوین و اولویت‌بندی استراتژیهای مناسب توسعه گردشگری پایدار (مطالعه‌ی موردی: استان لرستان)	با استفاده از روش‌های توصیفی-تحلیلی و میدانی به این نتیجه رسیدند "ایجاد اشتغال" و "افزایش قیمت املاک" به ترتیب مهمترین نیروها در بین نیروهای ترغیب‌کننده و بازدارنده بودند. در میان استراتژیهای ارائه شده؛ استراتژی (A-1) با ضریب ۰/۰۸۲۳ با تاکید بر بهره‌گیری بهینه و هدفمند از افزایش انگیزه مسافرت در بین مردم در جهت بهره‌برداری از جاذبه‌ها و فرآورده‌های توریستی به منظور ایجاد اشتغال و درآمد برای مردم استان بعنوان بهترین استراتژی پیشنهاد می‌گردد.
حیدری و همکاران (۱۳۹۲)	بررسی و تحلیل الگوی رفتاری گردشگران در دسترس به جاذبه‌های شهری با استفاده از GIS مطالعه موردی: شهر شیراز	با استفاده از روش‌های، میدانی و توصیفی تحلیلی بوده و داده‌های اولیه به صورت پیمایشی از طریق پرسشنامه تهیه و به پایگاه داده در GIS تبدیل گردیدند. نتایج پژوهش نشان می‌دهد الگوی رفتاری گردشگران در شهر شیراز بهینه است به گونه‌ای که میانگین طول مسیر انحرافی که گردشگران در سطح شهر شیراز طی می‌نمایند، ۱۳ کیلومتر است. در این پژوهش با استفاده از اصول و ضوابط شهرسازی و گردشگری، بهینه‌ترین مسیرها و سطوح گردشگری در شهر شیراز پیشنهاد شده است.

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۲

منطقه مورد مطالعه

استان زنجان که از آن به عنوان فلات زنجان نیز نام برده می‌شود، در قسمت مرکزی و شمالغربی کشور، و ما بین ۳۵ درجه و ۲۵ دقیقه تا ۳۷ درجه و ۱۵ دقیقه عرض شمالی و ۴۷ درجه و ۱ دقیقه تا ۴۹ درجه و ۵۲ دقیقه طول شرقی از نصف النهار گرینویچ واقع شده است. این استان با هفت استان هم مرز می‌باشد به طوری که از شمال به شهرستان خلخال از استان اردبیل، و شهرستان رودبار از استان گیلان، از شمال شرقی و شرق به شهرستان‌های تاکستان و بوئین زهرا و قزوین از استان قزوین، از جنوب به شهرستان همدان از استان همدان، از جنوب غربی به شهرستان بیجار از استان کردستان و از مغرب به شهرستان تکاب از استان آذربایجان غربی و از شمال غرب به شهرستان‌های میانه و هشترود از استان آذربایجان شرقی محدود است. مساحت شهری در مساحت شهرستان‌های محاسبه نگردیده است. وسعت استان در سال ۱۳۹۵ حدود ۲۲۱۶۴ کیلومتر مربع و تراکم نسبی در استان ۴۲ نفر در هر کیلومتر می‌باشد. به این ترتیب در مقایسه با میانگین مساحت استان‌های کشور (۶۵۹۲۰ کیلومتر مربع)، استان زنجان در ردیف استان‌های کوچک از نظر وسعت قلمرو دارد و سهم نسبی استان از مساحت کل کشور ۱/۳۴ درصد می‌باشد. (مشگینی، ۱۳۷۲)

شکل (۱): معرفی جاذبه‌ها در منطقه مورد مطالعه منبع: نگارندگان

روش اجرای پژوهش

نوع تحقیق کاربردی، و با توجه به اهمیت مسئله و ماهیت و اهداف پژوهش روش مورد استفاده توصیفی-تحلیلی و برای گردآوری داده‌های از روش‌های کتابخانه‌ای (فیش‌برداری از کتب، مقالات و پایان‌نامه‌های و منابع اینترنتی) و میدانی (پرسشنامه، مشاهده و مصاحبه با مسولین سازمان میراث فرهنگی استان) استخراج گردیده است به این ترتیب که ابتدا داده‌ها و آمار مورد نیاز در ارتباط با زیرساخت‌های مربوط به گردشگری در سطح استان مورد مطالعه جمع-آوری گردیده است سپس از طریق مدل VIKOR و TOPSIS به رتبه‌بندی جاذبه‌ها گردشگری استان و تعیین ضریب اهمیت هر یک از شاخص‌ها پرداخته شده است. که برای اولویت‌بندی هر یک از شاخص‌ها کدهای بین ۱ تا

۵ در نظر گرفته شده است که شاخص مورد نظر عبارتند از: (وضعیت دسترسی، کیفیت راه، موقعیت اقلیمی منطقه، وضعیت توپوگرافی، تنوع پوشش گیاهی، تنوع و کیفیت منابع آب، زیربنایی اولیه منطقه، تاسیسات اقامتی - پذیرایی، تسهیلات اقامتی - پذیرایی، تسهیلات خدماتی، تجهیزات ورزشی - تفریحی، جاذبه‌های گردشگری، بازارها، ماه‌های گردشگری، تنوع جاذبه‌ها، فاصله از مرکز) در نظر گرفته شده است. که برای وزندهی متغیرها از کارشناسان سازمان میراث فرهنگی استفاده شده است.

یافته‌های تحقیق

با توجه به اینکه تحقیق مقابله بین فکر و اندیشه اولیه با واقعیت‌های و حقایق موجود است. بنابراین در این تحقیق جهت پاسخگویی به سؤالات و سنجش درستی تحقق اولیه تحقیق و واقعیت‌ها، اطلاعات و داده‌ها از منطقه مورد مطالعه به شرح جدول (۱) جمع آوری گردیده و شاخص‌های ماتریس ارائه گردد. در ایجاد ماتریس اولیه معیارها می‌بایست یک دست باشند؛ یعنی یا همه مثبت و یا همه منفی باشند. چنانچه شاخصی منفی باشد نمی‌تواند در کنار معیارهای مثبت مورد آزمون قرار گیرد. بنابراین در تدوین شاخص‌های مورد استفاده در این تحقیق از طرح پژوهشی: «مناطق نمونه و جاذبه‌های گردشگری استان زنجان»، سازمان گردشگری، میراث فرهنگی و صنایع دستی استان زنجان (به عنوان کارفرما) استفاده شده است. به طوری که هر یک از شاخص‌ها کدهای بین ۱ تا ۵ در نظر گرفته شده است.

جدول ۱: ماتریس اولیه و شاخص‌های مورد استفاده

مناطق گردشگری	وضعیت دسترسی	کیفیت راه	موقعیت اقلیمی منطقه	وضعیت توپوگرافی منطقه	تنوع پوشش گیاهی منطقه	تنوع منابع آبی و کیفیت آن	زیربنای اولیه منطقه	تاسیسات اقامتی - پذیرایی در خود منطقه	تسهیلات اقامتی - پذیرایی در نزدیکی شهر	تسهیلات خدماتی در نزدیکی شهر	منطقه	تجهیزات ورزشی - تفریحی در منطقه	مهم‌ترین جاذبه گردشگری	بازارهای اصلی هدف	ماه‌های گردشگری	تنوع جاذبه‌ها
قلعه بهستان	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۳	۲	۲	۰	۰	۱	۲	۹	۳
گنبد سلطانیه	۳	۳	۳	۳	۴	۴	۵	۴	۲	۵	۳	۶	۵	۱۲	۷	۷
غار کنله خور	۲	۳	۲	۲	۴	۴	۴	۴	۲	۵	۲	۲	۲	۴	۱۲	۴
سد کینه ورس	۲	۳	۳	۳	۳	۳	۳	۷	۰	۷	۱	۱	۳	۷	۲	۲
سد گلایر	۲	۲	۳	۲	۴	۳	۲	۳	۰	۴	۱	۱	۲	۷	۲	۲
سد خلیفه لو	۲	۲	۳	۲	۳	۲	۱	۵	۰	۶	۱	۱	۲	۸	۱	۱
حاشیه اهرورد	۲	۱	۳	۱	۳	۲	۱	۷	۰	۶	۰	۰	۲	۷	۱	۱
پنجه علی	۳	۳	۲	۲	۳	۳	۲	۵	۰	۶	۱	۱	۳	۸	۳	۳
سهرورد	۱	۲	۲	۲	۲	۳	۲	۳	۰	۴	۱	۱	۲	۱۱	۵	۵
نهم	۲	۳	۲	۲	۳	۳	۳	۹	۰	۸	۱	۱	۳	۸	۲	۲
حاشیه زنجارود	۱	۲	۲	۳	۲	۱	۱	۵	۰	۷	۰	۰	۲	۷	۰	۱
جزیمق	۱	۱	۲	۲	۲	۲	۱	۳	۰	۳	۰	۰	۲	۷	۰	۰
گلچین	۱	۲	۲	۳	۲	۱	۲	۳	۰	۳	۰	۰	۱	۶	۰	۰
سرخ آباد	۱	۱	۲	۲	۳	۱	۱	۳	۰	۳	۰	۰	۱	۶	۰	۰
چاپاره پائین	۱	۱	۲	۲	۲	۲	۱	۲	۰	۳	۰	۰	۱	۷	۲	۲
ابحرود پائین	۱	۲	۱	۲	۲	۲	۲	۳	۰	۴	۰	۰	۱	۵	۲	۲
قلعه شیت	۱	۱	۲	۲	۳	۲	۱	۳	۰	۳	۰	۰	۲	۶	۳	۳
دریاچه پری	۱	۱	۲	۲	۳	۳	۲	۲	۰	۳	۰	۱	۲	۷	۲	۲
انگوران	۱	۲	۲	۲	۳	۲	۱	۲	۰	۴	۰	۰	۱	۵	۱	۱
غنی بیگلو	۱	۱	۲	۲	۲	۲	۱	۱	۰	۳	۰	۰	۱	۷	۱	۱

برای تعیین وزن شاخص‌ها ابتدا با طرح پرسشنامه، و از ۱۰ نفر از مسولین سازمان میراث فرهنگی درباره اهمیت آن نظرخواهی شد. به طوری که نظرات کارشناسان جمع شده است و از آن‌ها میانگین گرفته شده است و از آن به عنوان وزن مرجع استفاده شده است که در جدول زیر به آن اشاره شده است.

جدول شماره (۲): وزن دهی به معیارهای به کار رفته در مدل VIKOR, TOPSIS برای رتبه بندی جاذبه‌ها در

مناطق مورد مطالعه

شاخص‌ها	وزن
موقعیت دسترسی	۰/۰۹
کیفیت راه	۰/۰۷
موقعیت اقلیمی منطقه	۰/۰۷
وضعیت توپوگرافی	۰/۰۳
تنوع پوشش گیاهی	۰/۰۵
تنوع منابع آب	۰/۰۴
زیربناهای اولیه منطقه	۰/۱۲
تاسیسات اقامتی در نزدیکترین شهر	۰/۰۶
تسهیلات اقامتی در منطقه	۰/۰۱
تسهیلات خدماتی در نزدیکترین شهر	۰/۰۷
تسهیلات ورزشی - تفریحی در منطقه	۰/۰۲
مهم‌ترین جاذبه گردشگری نزدیک	۰/۰۶
بازارهای اصلی هدف	۰/۱
ماه‌های گردشگری	۰/۰۷
تنوع جاذبه‌ها	۰/۰۵

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۲

با توجه به ضریب وزن‌ها، متغیرها در ماتریس‌ها ضریب شده و ماتریس داده‌های استاندارد را پس از وزن دهی مشخص شده است. و برای وزن دهی از روش تحلیل سلسله مراتبی با استفاده از مرحله ۲ آن که تعیین اهمیت هر معیار براساس مقیاس ۹ کمیته ساعتی می‌باشد بهره‌گرفته شده است.

تعیین بالاترین عملکرد هر شاخص که آن را با علامت (A^+) نشان می‌دهیم و تعیین پایین‌ترین عملکرد هر شاخص که آن را با علامت (A^-) نشان می‌دهیم که از رابطه زیر به دست می‌آید.

$$A^+ = \left\{ (\max V_{ij} \mid j \in J), (\min V_{ij} \mid j \in J') \mid i = 1, 2, \dots, m \right\} = \{V_1^+, V_2^+, \dots, V_j^+, \dots, V_n^+\}$$

با استفاده از ماتریس استاندارد مرحله ۳ (ماتریس اوزان استاندارد شده)، بالاترین عملکرد هر شاخص به شرح زیر مشخص می‌شود:

$$A^- = \left\{ (\min V_{ij} \mid j \in J), (\max V_{ij} \mid j \in J') \mid i = 1, 2, \dots, m \right\} = \{V_1^-, V_2^-, \dots, V_j^-, \dots, V_n^-\}$$

جدول شماره (۳): محاسبه بالاترین و پایین‌ترین عملکرد هر شاخص

شاخص‌ها	Vmax (A+)	Vmin (A-)
موقعیت دسترسی	۰/۱۳۴	۰/۰۱۲۶
کیفیت راه	۰/۰۶۸۷	۰/۰۰۷۶
موقعیت اقلیمی منطقه	۰/۰۶۳۳	۰/۰۰۷۰
وضعیت توپوگرافی منطقه	۰/۰۲۸۱	۰/۰۰۳۱
تنوع پوشش گیاهی منطقه	۰/۰۵۸۸	۰/۰۱۴۷
تنوع منابع آب	۰/۰۵۸۴	۰/۰۰۳۶
زیربناهای اولیه منطقه	۰/۳۷۹۸	۰/۰۱۱۱
تاسیسات اقامتی - پذیرایی در نزدیکترین شهر	۰/۳۵۲۷	۰/۰۰۳۱
تسهیلات اقامتی - پذیرایی در خود منطقه	۰/۱۷۸۵	۰
تسهیلات خدماتی در نزدیکترین شهر	۰/۳۰۸۱	۰/۰۲۹۲
تسهیلات ورزشی - تفریحی در منطقه	۰/۳۱۲۸	۰
مهم‌ترین جاذبه گردشگری نزدیک منطقه	۰/۰۱۵۷	۰/۰۰۵۹
بازارهای اصلی هدف	۰/۳۱۰۱	۰
ماه‌های گردشگری	۰/۱۹۶۶	۰/۰۰۲۴
تنوع جاذبه‌ها	۰/۳۰۲۸	۰

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۲

جدول شماره (۴) اقدام به تعیین معیار فاصله‌ای برای آلترناتیوهای حداقل و حداکثر می‌نماییم، فرمول محاسبه آن به شرح زیر است:

$$d_{i+} = \text{فاصله ام از ایده‌آل مثبت} = \sqrt{\sum_{j=1}^n (v_{ij} - v_j^+)^2}; i = 1, 2, \dots, m$$

$$d_{i-} = \text{فاصله گزینه‌ام از ایده‌آل منفی} = \sqrt{\sum_{j=1}^n (v_{ij} - v_j^-)^2}; i = 1, 2, \dots, m$$

ضریبی که برابر است با تقسیم آترناتیو حداقل بر (آترناتیو حداقلی آترناتیو حداکثر)، به دست می‌آید. به عبارت دیگر، نزدیکی نسبی (نسبت به d_{i+} محاسبه می‌گردد) و رابطه آن به قرار زیر است:

$$cli_{i+} = \frac{d_{i-}}{d_{i+} + d_{i-}}$$

جدول شماره (۴): اولویت‌بندی نهایی جاذبه‌های گردشگری استان زنجان بر اساس مدل تاپسیس

رتبه تاپسیس	رتبه تاپسیس	مناطق گردشگری	رتبه تاپسیس	Di+	Di-	cli+	cli-	مناطق گردشگری
۱۰	۶	حاشیه زنجان رود	۶	۰/۱۹۶	۰/۷۷۲	۰/۰۳۸	۰/۷۷۷	قلعه بهستان
۱۳	۱	جزیمق	۱	۰/۱۲۱	۰/۷۴۶	۰/۰۱۴	۰/۸۶۵	گنبد سلطانیه
۱۶	۳	گلچین	۳	۰/۱۰۰	۰/۷۱۷	۰/۰۱۰	۰/۷۷۴	غار کتله خور
۱۸	۵	سرخ آباد	۵	۰/۰۹۳	۰/۷۲۲	۰/۰۰۸	۰/۷۵۵	سد کینه ورس
۱۴	۱۱	چاپاره پایین	۱۱	۰/۱۲۰	۰/۷۴۶	۰/۰۱۴	۰/۷۲۳	سد گلایر
۱۹	۹	ایچرود پایین	۹	۰/۰۸۱	۰/۶۹۳	۰/۰۰۶	۰/۷۷۲	سد خلیفه لو
۱۷	۷	قلعه شیب	۷	۰/۱۰۳	۰/۷۰۹	۰/۰۱۰	۰/۰۷۷	حاشیه ایچرود
۱۲	۴	دریاچه پری	۴	۰/۱۲۹	۰/۷۲۹	۰/۰۱۶	۰/۷۶۸	پنجه علی
۲۰	۸	انگوران	۸	۰/۰۷۵	۰/۷۰۱	۰/۰۰۵	۰/۷۴۴	سهرورد
۱۵	۲	غنی بیگلو	۲	۰/۱۱۹	۰/۷۴۷	۰/۰۱۴	۰/۷۴۰	سد نهم

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۲

جدول شماره (۵): اولویت بندی جاذبه‌های گردشگری منطقه مورد مطالعه با استفاده از تکنیک ویکور انجام گرفته است که برای تعیین رتبه بندیان بر مبنای روش آل پی متریک توسعه یافته است.

$$L_{pi} = \left\{ \sum_{j=1}^n [w_j (f_j^* - f_{ij}) / (f_j^* - f_j^-)]^p \right\}^{1/p}$$

$$1 \leq p \leq +\infty; i = 1, 2, \dots, I.$$

این روش می‌تواند یک مقدار بیشینه مطلوبیت گروهی برای اکثریت و یک کمینه تأثر انفرادی برای مخالفت را فراهم نماید.

برای فرایند نرمال سازی مقادیر، جایی که x_{ij} ارزش اصلی گزینه i ام و بعد زام است:

$$f_{ij} = \frac{x_{ij}}{\sqrt{\sum_{j=1}^n x_{ij}^2}}, i = 1, 2, \dots, m; j = 1, 2, \dots, n$$

تعیین بهترین و بدترین هریک از مقادیر در هر معیار را شناسایی می‌کنیم و به ترتیب f_j^* و f_j^- می‌نامیم.

$$f_j^* = \text{Max } f_{ij}, i = 1, 2, \dots, m$$

$$f_j^- = \text{Min } f_{ij}, j = 1, 2, \dots, n$$

مرحله محاسبه فاصله هر گزینه از راه حل ایده آل و سپس حاصل جمع آن‌ها برای ارزش نهایی بر اساس روابط ذیل است:

$$S_i = \sum_{j=1}^n w_j (f_j^* - f_{ij}) / (f_j^* - f_j^-)$$

$$R_i = \text{Max}_j [w_j (f_j^* - f_{ij}) / (f_j^* - f_j^-)]$$

محاسبه مقدار ویکور Q_i

این مقدار برای هر یک از آن‌ها به صورت زیر تعریف می‌شود:

$$Q_i = v \left[\frac{S_i - S^*}{S^- - S^*} \right] + (1 - v) \left[\frac{R_i - R^*}{R^- - R^*} \right]$$

جدول شماره (۵): اولویت‌بندی جاذبه‌های گردشگری استان زنجان با مدل VIKOR

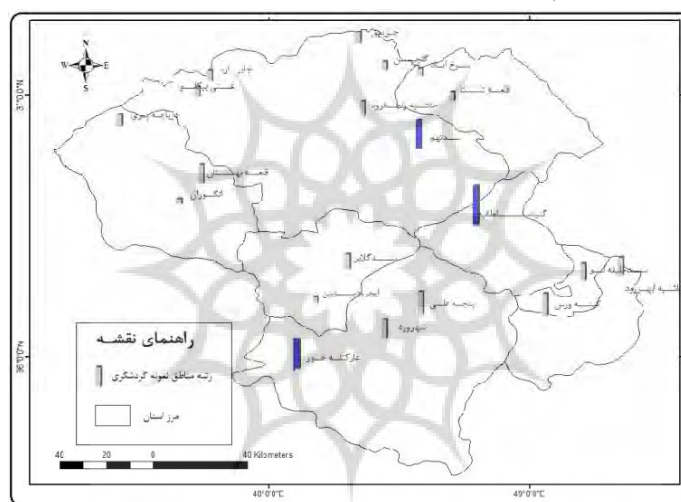
رتبه	مقدار	مناطق گردشگری	رتبه	مقدار	مناطق گردشگری
ویکور	ویکور		ویکور	ویکور	
۱۴	۰/۹۱	حاشیه زنجان رود	۸	۰/۰۶۴	قلعه بهستان
۱۹	۰/۹۹	جزیمق	۱	۰	گنبد سلطانیه
۱۰	۰/۷۹	گلچین	۲	۰/۱۸	غار کتله خور
۲۰	۰/۱	سرخ آباد	۵	۰/۵۴	سد کینه ورس
۱۸	۰/۹۸	چاپاره پایین	۶	۰/۶۱	سد گلایر
۱۱	۰/۸۱	ایجرود پایین	۱۲	۰/۸۵	سد خلیفه لو
۱۵	۰/۹۵	قلعه شیت	۱۳	۰/۸۸	حاشیه اهرود
۹	۰/۷۷	دریاچه پری	۴	۰/۵۰	پنجه علی
۱۶	۰/۹۶	انگوران	۷	۰/۶۲	سهرورد
۱۷	۰/۹۷	غنی بیگلو	۳	۰/۴۹	تهم

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۲

نتیجه گیری

گردشگری به عنوان صنعتی نوپا در سال‌های اخیر تأثیرات زیادی بر وضعیت اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جهان داشته است. ایجاد اشتغال، ارزآوری، تعادل منطقه‌ای، کمک به صلح جهانی، کمک به سرمایه‌گذاری در میراث فرهنگی، بهسازی محیط، کمک به بهسازی زیستگاه‌های حیات وحش، توسعه نواحی دارای جاذبه‌های گردشگری و جلوگیری از برون کوچی جمعیت و مانند آن، از جمله مزایای این صنعت بوده است. به عبارت دیگر، گردشگری به عنوان یکی از پایه‌های اقتصاد، می‌تواند نقش مهمی در توسعه و پیشرفت مناطق به عهده داشته باشد. و به عنوان یکی از راهبردها و عوامل توسعه در مناطق، اهمیت بسزای دارد و اهمیت آن زمانی است که بتواند در توسعه پایدار به تنظیم روابط بین سه عنصر جامعه میزبان (ساکنین محلی)، نواحی طبیعی (مکان گردشگری) و توریست‌ها (گردشگران) پردازد که این خود از اثرات گردشگری است. این صنعت در چهارچوب طرح‌های آمایشی اعم از ملی، منطقه‌ای و محلی یکی ابزارها و مولفه‌های مهم توسعه و محرومیت زدائی به شمار می‌رود که مهم‌ترین عوامل

عمران ناحیه‌ای است. فعالیتی ارز آور و متعادل کننده است که موجب توسعه اقتصادی و اجتماعی در سطح منطقه‌ای شده و توزیع عادلانه درآمد و همچنین سطح اشتغال را به دنبال دارد. از آن جا که گردشگری، فعالیتی کاربر است. در سال‌های اخیر نه تنها در سطوح فراملی، بلکه، در سطح ملی، منطقه‌ای و محلی مورد توجه قرار گرفته است. بسیاری از برنامه‌ریزان و مدیران شهری و روستایی برای شکوفایی و توسعه گردشگری درصدد توسعه بیشتر نواحی تحت نظارت خود و بهینه کردن خدمات گردشگری در راستای افزایش ارزش افزوده این فعالیت هستند. در این میان توجه به زیر ساخت‌های گردشگری از ملزومات حرکت به سوی توسعه نواحی است. در این فرایند انتقال دانش، اطلاعات، پول و ... در کنار سرمایه‌گذاری‌های دولت در قالب ارائه خدمات زیرساختی و نیز سرمایه‌گذاری‌های بخش عمومی و خصوصی در شکل تسهیلات اقامتی - پذیرایی، خدمات گردشگری و ... منجر به شکوفایی اقتصادی مناطق پیرامونی شده و در نهایت منجر به بهبود شرایط اقتصادی - اجتماعی آن‌ها می‌شود و زمینه را برای نیل به توسعه پایدار منطقه فراهم می‌سازد.

شکل (۲): رتبه بندی جاذبه‌های گردشگری در منطقه مورد مطالعه
منبع: نگارندگان

بر این اساس، یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد که با توجه به شاخص مورد نظر از قبیل: (وضعیت دسترسی، کیفیت راه، موقعیت اقلیمی منطقه، وضعیت توپوگرافی، تنوع پوشش گیاهی، تنوع و کیفیت منابع آب، زیربنایی اولیه منطقه، تاسیسات اقامتی - پذیرایی، تسهیلات اقامتی - پذیرایی، تسهیلات خدماتی، تجهیزات ورزشی - تفریحی، جاذبه های گردشگری، بازارها، ماه‌های گردشگری، تنوع جاذبه‌ها، فاصله از مرکز) دسته‌بندی شده‌اند. که با استفاده از تکنیک‌های TOPSIS و VIKOR مناطق نمونه گردشگری گنبد سلطانیه، سهم تهم، غار کتله خور هر کدام با ضریب ۰/۲۸۳، ۰/۱۳۶ و ۰/۱۱۸ و رتبه‌ی ۱، ۲ و ۳ و از سوی دیگر، مناطق نمونه گردشگری گنبد سلطانیه، غار کتله خور و سد تهم هر کدام با ضریب ۰/۰، ۰/۱۸ و ۰/۴۹ و با رتبه‌ی ۱، ۲ و ۳ با استفاده از مدل TOPSIS و VIKOR به ترتیب دارای بالاترین سطوح برخورداری از معیارهای مورد نظر بوده‌اند. نکته قابل ذکر این است که، این مقاله به ترکیب دو مدل TOPSIS و VIKOR پرداخته است که برای دستیابی به تصمیمات کارآتر، ضعف هر یک با نقاط قوت دیگری جبران می‌شود. و بهتر بتوان در راستای سرمایه‌گذاری در مناطق مورد مطالعه قدم برداشته شود. بنابراین

با توجه به یافته‌های تحقیق می‌توان راهبردهای را برای تسری بهبود توسعه گردشگری در منطقه مورد مطالعه در نظر گرفت:

- ۱- تشویق بخش خصوص به سرمایه‌گذاری در ایجاد مراکز اقامتی و تاسیسات گردشگری از طریق حمایت‌های دولتی و خصوصی
- ۲- معرفی جاذبه‌ها گنبد سلطانیه، سد تهم و غار کتله خور برای معرفی به سرمایه‌گذاران
- ۳- انتقال سرمایه و پول و ارز در مقیاس‌های محلی، منطقه‌ای در جاذبه‌های گردشگری
- ۴- جاذبه‌های گردشگری باید به طوری سیستمی مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته و ابعاد اقتصادی، جغرافیایی، مردم‌شناختی، اجتماعی، فرهنگی، سیاست و زیست محیطی را مورد بررسی قرار داد.

منابع

- ابراهیم زاده، عیسی و آقاسی زاده، عبدالله (۱۳۸۸)، تحلیل عوامل مؤثر بر گسترش گردشگری در ناحیه ساحلی چابهار با استفاده از مدل راهبردی سوت، مطالعه و پژوهش‌های شهری و منطقه‌ای، سال اول، شماره اول، صص ۱۰۷-۱۲۸.
- امیر حاجلو، الهام، تولایی، سیمین، زنگانه، احمد، زنگانه، ابوالفضل (۱۳۹۲)، رزیابی و اولویت بندی اثرات گردشگری در سطح ملی با استفاده از تکنیک Topsis، فصلنامه برنامه‌ریزی منطقه‌ای، سال سوم، شماره ۱۰، صص ۱۲۳.
- تولایی، سیمین (۱۳۸۵)، مروری بر صنعت گردشگری، چاپ اول، نشر دانشگاه تربیت معلم، تهران
- حیدری، رحیم، صفر پور، میثم، آذری، مهدی (۱۳۹۲)، بررسی و تحلیل الگوی رفتاری گردشگران در دسترسی به جاذبه‌های شهری با استفاده از GIS مطالعه موردی: شهر شیراز، مجله پژوهش و برنامه‌ریزی شهری، سال چهارم، شماره دوازدهم، بهار ۱۳۹۲، صص ۲۲-۱.
- دیبا، پرویز (۱۳۷۱)، شناخت جهانگردی، تهران، انتشارات دانشگاه علامه طباطبایی
- رحیمی، داریوش، رنجبرد دستنانی (۱۳۹۱)، ارزیابی و اولویت بندی جاذبه‌های اکوتوریسم (روستاهای هدف گردشگری استان چهارمحال و بختیاری، مجله برنامه‌ریزی شهری و منطقه‌ای دانشگاه اصفهان، دوره ۴، شماره ۱۴، صص ۱۳۱-۱۵۰.
- رکن الدین افتخاری، عبدالرضا، پورطاهری، مهدی، آقا محمدی، مهدی (۱۳۹۰)، نقش مناطق نمونه گردشگری در توسعه مناطق عشایری (مطالعه موردی: منطقه نمونه گردشگری الوند شهرستان همدان)، مجله گردشگری و توسعه، زمستان ۱۳۹۰، صص ۷۵-۵۹.
- رومیانی، احمد (۱۳۹۲)، ارزیابی نقش جریان سرمایه‌های شهری- روستایی در توسعه پایدار گردشگری، مطالعه موردی: دهستان ولیعصر- شهرستان بوئین زهرا، پایان نامه کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه زنجان، ص ۴.
- شاکری، عباس و سلیمی، فریدون (۱۳۸۵)، عوامل مؤثر بر جذب سرمایه گذاری در منطقه آزاد چابهار و اولویت بندی آن‌ها با استفاده از تکنیک ریاضی AHP، پژوهشنامه اقتصادی، شماره ۲۰.
- شکوئی، حسین (۱۳۸۷)، دیدگاه‌های نو در جغرافیا شهری، انتشارات سمت، چاپ نهم،
- صرافی، مظفر، (۱۳۷۹)، مبانی برنامه‌ریزی توسعه منطقه‌ای، دفتر آمایش سرزمین و برنامه‌ریزی منطقه‌ای، سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور.
- عینالی، جمشید، رومیانی، احمد، جمشیدی، محمداکظم (۱۳۸۷)، اولویت بندی مناطق نمونه‌ای گردشگری استان زنجان در راستای توسعه منطقه‌ای، اندیشه جغرافیایی سال دوم، شماره سوم، دانشگاه زنجان، صص ۱۱۰-۹۲.

کاظمی، مهدی، رضا اسماعیلی، محمد رضا، بیگی فیروزی، الله یار (۱۳۹۱)، تسدوین و اولویت بندی استراتژیهای مناسب توسعه‌ی گردشگری پایدار (مطالعه‌ی موردی: استان لرستان)، فصلنامه علمی پژوهشی مطالعات مدیریت گردشگری سال هفتم شماره، ۱۹، پاییز ۹۱، صص ۶۹ تا ۸۹.

کالانتیری، خلیل، (۱۳۸۰)، برنامه‌ریزی و توسعه منطقه‌ای: تئوری‌ها و تکنیکها، انتشارات خوشبین و انوار دانش.

کالانتیری، خلیل الله (۱۳۸۰) برنامه‌ریزی و توسعه منطقه‌ای «چاپ اول. تهران: انتشارات خوشبین.

محلّاتی، صدرالدین (۱۳۸۰) درآمدی بر جهانگردی «چاپ اول. تهران: انتشارات دانشگاه شهیدبهشتی.

مشگینی، ابوالفضل (۱۳۷۲)، سیر تکوینی شهر و شهر نشینی در زنجان، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه شهید بهشتی. معماری و شهرسازی، وزارت مسکن و شهرسازی.

Atelievic, J. (2007), Small, Tourism Firms and Management Practices in New Zealand: The center stage Macro Region, *Tourism Management*, V. 28.

Cawley, M and Marsat, J, (2007), Promoting Integrated rural tourism: Coparative perspectives on institutional networking in france and Ireland. *Tourism Phenomeon*, amesterdam, published by elseiver Ltd, butterworth Heinemann, p.122.

Dwyer L., Edwards D., Mistilis N., Roman C., and Scott N., (2009), Destination and enterprise management for a tourism future". *Tourism Management*, Vol. 30, No. 2, pp. 63-74.

Friedel M. and Chewings. V., (2008), Refining regional - development strategies - using a systems approach. *Central Australian Tourism Futures Stage 2. working paper 29. Desert knowledge crc.*

Holjevac, A. I., 2003, A Vision of Tourism and the Hotel Industry in the 21st Century, *Hospitality Management*, Vol. 22.

Hultman, J. and Hall, C. M. (2011), Tourism Place- Making Govemance of Locality in Sweden, *Annedn, Annals of Tourism Research*, Vol. xx, No. xx, PP. xxx-xxx.

Icom and wffm/fmam, 2007. declaration of the international council of museums (icom) and the world federation of friends of museums (wffm) for worldwide sustainable cultural tourism. http://icom.museum/fileadmin/user_upload/pdf/statements/eng/tourism2007_eng.pdf (accessed 21.02.11).

Jerry Ho, W. R., Tsai, C. L., Tzeng, G. H., Fang, S. K., (2011). Combined DEMATEL technique with a novel MCDM model for exploring portfolio selection based on CAPM. *Expert Systems with Applications*, 38 (1), 16-25.

Junior Research Fellow, (2012), rural tourism impact, challenges and opportunities, *zenith International Journal of Business Economics & Management Research*, Vol.2 Issue 2, February 2012, ISSN 2249 8826, Online available at <http://zenithresearch.org.in/>

Liu, C. Z. (2010), Rural Development and Rural Tourism in Taiwan, *Asian Journal of Arts and Sciences*, Vol. 1, No. 2, pp. 211-227.

Macarena Lozano-Oyolaa,*, Francisco Javier Blancasa, Mercedes Gonzálezb, Rafael Caballerob. (2012), Sustainable tourism indicators as planning tools in cultural destinations, Contents lists available at SciVerse ScienceDirect, *Ecological Indicators*, Ecological Indicators 18 (2012) 659-675, journal homepage: www.elsevier.com/locate/ecolind.

Malecki, E. (1997). *Technology and economic development: The dynamics of local, regional and national competitiveness* (2nd Ed.). Essex, England: Addison Wesley Longman.

Mcintosh, W., Robert, Charles R. Golden, 1995, *Tourism Principles, Practices, Philosophies*,

Miller, G., Rathouse, K., Scarles, C., Holmes, K., & Tribe, J. (2010). Public understanding of sustainable tourism. *Annals of Tourism Research*, 37(3), 627-645.

Monshizadeh, R., 2005, *On the Tourism*, Hashemi Press, Tehran.

Odeleye D.A. and Oyekanmi A.O. (2013). Tourism and rural development as means of combating global economic melt-down in Nigeria: Implications for counseling practice, *Universal Journal of Education and General Studies* (ISSN: 2277-0984) Vol. 2(1) pp. 021-025, January, 2013, Available online <http://www.universalresearchjournals.org/ujegs>, Copyright © 2013 Transnational Research Journals.

- Paracchini, M.L., Pacini, C., Jones, M.L.M., Pérez-Soba, M., (2011). An aggregation framework to link indicators associated with multifunctional land use to the stakeholder evaluation of policy options. *Ecol. Indicators* 11, 71–80.
- Peppelenbosch P. G. N. & Tempelman G. J. (1973), *Tourism and the Developing Countries*, Article first published online: 27 MAR 2008, *Tijdschrift voor economische en sociale geografie*, [Volume 64, Issue 1](#), pages 52–58.
- Psaltopoulos, D., Skuras, D., Thomson, K. (2011). Employment Effects of Private Investment Initiatives in Rural Areas of Southern Europe: a Regional Approach, *Agricultural Economics Review*, 2011, Vol 12, o 2
- Rinzin, C., Walter, J., Vermeulen, V & Glasbergen, P. (2007), *Ecotourism As A Mechanism For Sustainable Development: The Case of Bhutan*. *Environmental Sciences*, 4(2), p.109-125.
- Rodriguez, L. G., Perez. M. R., Yang, X. G. (2011). From Farm to Rural Hostel: New Opportunities and Challenges Associated with Tourism Expansion in Dali, a Village in Anji County, Zhejiang, China, *Sustainability* 2011, 3, 306-321; sustainability, ISSN 2071-1050. www.mdpi.com/journal/sustainability
- Rodriguez, L. G., Perez. M. R., Yang, X. G. (2011). From Farm to Rural Hostel: New Opportunities and Challenges Associated with Tourism Expansion in Daxi, a Village in Anji County, Zhejiang, China, *Sustainability* 2011, 3, 306-321; sustainability, ISSN 2071-1050. www.mdpi.com/journal/sustainability
- Rossana G. (2007). *Tourism and the City: Opportunity for Regeneration*.
- Sharpley R. and Sharpley J. (1997), *RURAL TOURISM- AN INTRODUCTION*, International Thomson Business Press, London, 1997. Xviii, 165 pp. ISBN 0-415-14010-2.
- Sharpley [Richard](#) and Telfer [David J.](#) (2002); *Tourism and development: concepts and issues*, Channel View Publications, 2002 - [Business & Economics](#) - 397 pages.
- Tanguay, G.A., Rajaonson, J., Lefebvre, J.F., Leonie, P., (2010). Measuring the sustainability of cities: an analysis of the use of local indicators. *Ecol. Indicators* 10, 407–418.
- Telfer, D. AND Sharpley, R., (2008), *Tourism And Development In The Developing World*, Rutledge, New York.
- Thebe A, (2007). An approach to a Strategy for improving Libya's tourism industry. Pp. 3-13. *Interactional Tourism Biennial*
- Timothy, Dalen J. (2005). *Aspect of tourism. Shopping tourism, retailing and leisure*, Channel View Publications, Toronto. pp.17.
- UNWTO (2008), *World Tourism Barometer*. Volume 6. Number 2. Madrid: United Nations World Tourism Organization World Tourism Organization Madrid, Spain.
- UNWTO, 2007, *Tourism Highlights 2007 Edition*, Available in "www.unwto.co"
- UNWTO. (2008), *World Tourism Barometer*. Volume 6. Number 2. Madrid: United Nations World Tourism Organization World Tourism Organization Madrid, Spain.
- Weaver, David. Lawton, Laura. (2006). *Tourism Management*, John Wiley & Sons, p. 425-459.